

***Samenhang tussen angst en identiteit(s)(ontwikkeling) bij
adolescenten: verschil in sekse en opleiding.***

Universiteit Utrecht

Master Orthopedagogiek

Cursus: Masterthesis

Werkveld: Jeugdzorg

Student: K. P. Kroezen (3278794)

Thesisbegeleiders: Dhr. dr. Q. A. W. Raaijmakers

Dhr. dr. W. W. Hale

Datum: 08-07-2011

Voorwoord

Ik ben dit onderzoek gestart met Cindy van der Stee, maar gaandeweg zijn we in overeenstemming met dhr. Q. A. W. Raaijmakers en dhr. W. W. Hale onze eigen weg gegaan. Allereerst wil ik mijn thesisbegeleiders dhr. Q. A. W. Raaijmakers en W. W. Hale bedanken voor de goede begeleiding tijdens het onderzoek en de snelle feedback. Verder wil ik dhr. G. Hoogstraten (Van Lodenstein College, locatie Barneveld) en dhr. A. M. van Helden (Van Lodenstein College, locatie Amersfoort) bedanken voor de medewerking. Tot slot dank aan alle respondenten voor het invullen van de vragenlijst.

Abstract

In dit onderzoek is gekeken naar de samenhang tussen sociale fobie en identiteit(s)(ontwikkeling) bij adolescenten. Er is tevens gekeken naar verschillen tussen de beide sekses en opleiding met betrekking tot de samenhang van sociale fobie en identiteit(s)(ontwikkeling). Symptomen van sociale fobie zijn gemeten met de Nederlandse versie van de Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders (SCARED) en identiteit is gemeten met de Spatial Continuity of Identity Questionnaire (SCIQ). Het onderzoek is uitgevoerd onder 500 jongeren in de leeftijd van 14 tot 19 jaar. Er is gebruik gemaakt van (hiërarchische) regressieanalyses om de gegevens te analyseren. Uit de resultaten blijkt dat er sprake is van een samenhang tussen sociale fobie en identiteit bij adolescenten. In dit onderzoek zijn er geen verschillen gevonden tussen jongens en meisjes met betrekking tot de samenhang tussen sociale fobie en identiteit(s)(ontwikkeling). Daarnaast zijn er ook geen verschillen gevonden tussen de verschillende opleidingsniveaus met betrekking tot de samenhang tussen sociale fobie en identiteit(s)(ontwikkeling). Geconcludeerd kan worden dat adolescenten die in meerdere mate sociale fobische symptomen vertonen, een minder gezonde identiteit hebben, dan adolescenten die in mindere mate sociale fobische symptomen vertonen. Een beperking van dit onderzoek is dat er slechts gebruik is gemaakt van een selecte populatie van het middelbaar onderwijs, waardoor de resultaten niet te generaliseren zijn naar alle adolescenten van het middelbaar onderwijs in Nederland.

Trefwoorden: Sociale fobie, identiteit, sekse, opleiding, adolescentie.

This study examined the relation between social phobia and identity (development) in adolescents. Research has been done to find differences between both sexes and education concerning the relation of social phobia and identity (development). Symptoms from social phobia were measured with the Dutch version of the Screen for Child Anxiety Related

Emotional Disorders (SCARED) and identity was measured with the Spatial Continuity of Identity Questionnaire (SCIQ). The sample of the study consisted of 500 adolescents between the ages of 14 and 19 years. The social phobia and identity (development) data was analyzed by (hierarchical) regression analyzes. Research shows that there is a relation between social phobia and identity in adolescents. In this study, no differences were found between boys and girls concerning the relation of social phobia and identity (development). Furthermore, there are also no differences between the different educational levels concerning the relation of social phobia and identity (development). It was concluded that adolescents who show social phobic symptoms in a greater extent have a less healthy identity than those adolescents who show less social phobic symptoms. A limitation of this study is that there has only been made use of a select population of secondary education, therefore the results cannot be generalized to all adolescents of secondary education in the Netherlands.

Keywords: Social phobia, identity, sex, education, adolescence.

Inleiding

De adolescentie is een onzekere periode waarin psychische, sociale en psychologische veranderingen optreden. Tijdens deze periode zijn adolescenten extra gevoelig voor de ontwikkeling van internaliserende problematiek (Van Oort, Greaves-Lort, Verhulst, Ormel, & Huizink, 2009). In dit onderzoek zal de relatie tussen angst en identiteit bij adolescenten centraal staan, waarbij onderzocht wordt op welke wijze jongens en meisjes onderling verschillen en verder wordt het verschil in opleidingsniveau onderzocht.

Sociale fobie

Sociale angststoornis (of sociale fobie) is één van de meest voorkomende stoornissen bij adolescenten (Gaudiano, Dalrymple, & Herbert, 2007; Knappe, Beesdo-Baum, & Wittchen, 2011). In de DSM-IV-TR wordt de sociale angststoornis of sociale fobie beschreven als een aanhoudende angst van één of meer sociale situaties of situaties waarin men moet presteren, blootgesteld wordt aan onbekende mensen, of een mogelijke kritische beoordeling door anderen. Hierbij is het mogelijk dat de betrokkene bang is, dat hij of zij zich op een manier zal gedragen (of angst symptomen vertoond) die vernederend of beschamend zijn (American Psychiatric Association, 2000, zoals geciteerd in Wicks-Nelson & Israel, 2009; Gren-Landell et. al., 2009).

Identiteit

Een identiteit wordt gezien als een temporele (tijd) en spatiële (context) continuïteit, wat inhoudt dat je ongeacht de tijd en context steeds dezelfde persoon bent (Van Hoof & Raaijmakers, 2002). Adolescenten die een gezonde identiteit hebben, gedragen zich hetzelfde in verschillende contexten (thuis, school en vrije tijd) (Van Hoof, 1999). Het vormen van een gezonde identiteit is één van de belangrijkste ontwikkelingstaken tijdens de adolescentie (Santrock, 2008). Ontwikkelingstaken zijn ‘opgaven’ of probleemsituaties die als enigszins nieuw worden ervaren, waarvan het vervullen ervan een noodzakelijke voorwaarde vormt voor een goed verloop van de ontwikkeling (Van Lieshout, 2006). De vorming van een gezonde identiteit wordt gezien als een periode van identiteit versus identiteit-verwarring, waar de adolescent naar een bepaalde balans zoekt in zijn of haar leven. Door middel van experimenteren, exploreren en verschillende mogelijkheden en opties van zichzelf te onderzoeken wordt getracht een betekenisvolle identiteitsverbinding aan te gaan. Een gezonde identiteit kan pas bestaan als er sprake is van exploratie en committent. Exploratie houdt in dat er gezocht wordt naar meerdere mogelijkheden en alternatieven. Onder committent wordt verstaan dat er keuzes zijn gemaakt en dat er ook een binding is met deze keuzes (Erikson, 1986, zoals geciteerd in Jackson & Goossens, 2008).

Sociale fobie en identiteit

Uit onderzoek blijkt dat angstontwikkeling in relatie gebracht kan worden met het niet slagen en vormen van een optimale identiteitsontwikkeling (Crocetti, Klimstra, Keijsers, Hale, & Meeus, 2009). Door Crocetti en collega's (2009) is aangetoond dat een hoog niveau van angst in relatie gebracht kan worden met een minder gunstig verloop van de identiteitsontwikkeling bij adolescenten. Adolescenten met een hogere mate van angst hebben moeite om keuzes te maken en blijven als het ware stagneren in de fase van exploreren (zoeken naar meerdere mogelijkheden en alternatieven).

Daarentegen kan een problematische identiteitsontwikkeling ook leiden tot angst. Er is mogelijk sprake van een bidirectionele relatie tussen angst en identiteit bij adolescenten. Het ontwikkelen van een identiteit tijdens de adolescentie is niet gemakkelijk. Vaak is dit een periode van verwarring, waarbij zich angsten en zorgen kunnen voordoen (Santrock, 2008). Adolescenten kunnen zich tijdelijk op één of meer specifieke levensterreinen begeven, zoals geen raad weten met zichzelf, “wie ben ik?”, “waar geloof ik in?” en “wat wil ik bereiken?”. Uit het onderzoek van Berman, Weems en Stickle (2006) blijkt dat adolescenten die problemen hebben met het ontwikkelen van een gezonde identiteit of adolescenten waarbij er

sprake is van verwarring betreft hun persoonlijke identiteit, er mogelijk symptomen aanwezig kunnen zijn van angst. Dit betekent dat er mogelijk sprake is van een relatie tussen een niet gezonde identiteit en angst.

Sociale fobie, identiteit en sekse

Er is nog weinig bekend over het verschil tussen jongens en meisjes betreft de relatie van sociale fobie en identiteit. Wel bleek uit het onderzoek van Crocetti en collega's (2009) dat meisjes vaker met angststoornissen kampen en meer problemen hebben op het gebied van identiteitsformatie dan jongens. Meisjes vertoonden een lager niveau van heroverweging, maar een hogere mate van identiteitsverandering dan jongens.

De verhouding tussen meisjes en jongens van een sociale angststoornis is 2,5 staat tot 1, wat betekent dat de stoornis meer voorkomt bij meisjes dan bij jongens (Ranta et al., 2007; Wicks-Nelson & Israel, 2009). Uit verschillende onderzoeken komt naar voren dat er een verschil is gevonden tussen jongens en meisjes wat betreft de sociale angststoornis, waarbij meisjes vaker worden gediagnosticeerd met deze stoornis (Den Boer, 2000; Raj & Sheehan, 2001). Jongens en meisjes ervaren de stoornis op dezelfde manier, waarbij de symptomen overeen komen. Het blijkt dat meisjes hoger scoren op de symptomen van een sociale angststoornis dan jongens (Essau, Conradt, & Petermann, 1999).

Er is ook een verschil wat betreft de identiteitsontwikkeling tussen jongens en meisjes. Onderzoek naar de identiteitsontwikkeling tussen jongens en meisjes laat zien dat meisjes eerder hun identiteit ontwikkelen. Jongens bereiken dit proces later, maar dit wordt weer gelijk getrokken in de late adolescentie. Exploratie hierin blijkt, zowel bij jongens als bij meisjes, vooral plaats te vinden tijdens de midden- en late adolescentie. Verder blijkt dat meisjes minder vaak exploreren dan jongens in deze periode (Klimstra, Hale, Raaijmakers, Branje, & Meeus, 2010).

Sociale fobie, identiteit en opleiding

Er is ook nog weinig bekend over het verschil tussen opleidingsniveaus betreft de relatie van sociale fobie en identiteit. Er is alleen onderzoek naar het verschil tussen hoge en lage opleiding wat betreft sociale fobie en identiteit apart van elkaar. Internaliserende stoornissen, zoals sociale fobie blijken vaker voor te komen bij individuen die een lage opleiding hebben, dan individuen die een hoge opleiding hebben (Furmark, 2002). Uit het onderzoek van Tillfors en Furmark (2007) blijkt ook dat sociale fobie vaker voorkomt bij individuen met een lage opleiding.

Er blijkt tevens ook een verschil te zijn tussen opleidingsniveaus betreft identiteitsontwikkeling (Kalakoski & Nurmi, 1998). Uit het onderzoek van Kalakoski en Nurmi (1998) is er sprake van een toename in exploratie en committent tijdens de identiteitsontwikkeling naarmate het opleidingsniveau hoger is. Dit betekent dat er eerder sprake is van een gezonde identiteit bij een hoge opleiding.

Doel van het onderzoek

In dit onderzoek wordt gekeken of er sprake is van een samenhang tussen sociale fobie en identiteit(s)(ontwikkeling) bij adolescenten. Uit bovenstaande onderzoeken kan geconcludeerd worden dat er een verband is tussen angst en identiteit(s)(ontwikkeling) bij adolescenten. Aan de hand van de onderzoeken kan er geen verwachting worden uitgesproken met betrekking tot sociale fobie. Adolescenten die in meerdere mate angstsymptomen vertonen, hebben een minder gezonde identiteit(s)(ontwikkeling) dan adolescenten die in mindere mate angstsymptomen vertonen. Er wordt verwacht dat dit ook geldt voor de relatie tussen sociale fobie en identiteit. De verwachting hierbij is dat adolescenten die in meerdere mate sociale fobische symptomen vertonen een minder gezonde identiteit(s)(ontwikkeling) hebben dan adolescenten die in mindere mate sociale fobische symptomen vertonen.

Daarnaast wordt er gekeken of er een verschil tussen jongens en meisjes is wat betreft de relatie van sociale fobie en identiteit(s)(ontwikkeling). Uit onderzoek blijkt dat meisjes vaker met angststoornissen kampen en meer problemen hebben op het gebied van identiteitsformatie. Omdat er op sociale fobie en identiteit apart van elkaar een verschil wordt gevonden tussen jongens en meisjes is het interessant om te kijken of dit ook geldt voor de relatie van sociale fobie en identiteit(s)(ontwikkeling). Er wordt verwacht dat er een verschil tussen jongens en meisjes is betreft de relatie van sociale fobie en identiteit(s)(ontwikkeling).

Tot slot wordt er gekeken of er een verschil tussen opleidingsniveaus is betreft de relatie van sociale fobie en identiteit(s)(ontwikkeling). Uit bovenstaande onderzoeken is gebleken dat er minder snel sprake is van een gezonde identiteit en dat er vaker internaliserende problemen voorkomen, zoals sociale fobie, wanneer er sprake is van een laag opleidingsniveau. Omdat er op sociale fobie en identiteit apart van elkaar een verschil wordt gevonden tussen hoge en lage opleiding is het interessant om te kijken of dit ook geldt voor de relatie van sociale fobie en identiteit(s)(ontwikkeling). Er wordt verwacht dat er een verschil tussen hoge en lage opleiding is betreft de relatie van sociale fobie en identiteit(s)(ontwikkeling).

Methode

Procedure

Dit onderzoek maakt deel uit van het longitudinaal onderzoek van Hale en Raaijmakers; onderzoek naar angsten bij jongeren en de relatie van angsten met gezinsfactoren en ontwikkelingskenmerken van de jongeren (zoals identiteit), alsmede de mogelijke effecten daarvan op eventueel maatschappelijk probleemgedrag. De data zijn verzameld met behulp van vragenlijsten die klassikaal en individueel tijdens een lesuur op school zijn afgenomen.

Participanten

Het onderzoek is uitgevoerd onder 500 jongeren in de leeftijd van 14 tot 19 jaar. De gemiddelde leeftijd van de jongeren is 16 jaar ($SD = .79$). Er deden 231 (46,2%) jongens en 269 (53,8%) meisjes mee aan het onderzoek. Wat betreft opleidingsniveau zijn 201 (40,2%) adolescenten afkomstig van het HAVO, 127 (25,4%) van het VWO, 97 (19,4%) van het HAVO/VWO en 75 (15,0%) van het Gymnasium.

Meetinstrumenten

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van de variabelen: sociale fobie en identiteit. Om sociale fobie bij adolescenten te meten is er gebruik gemaakt van de Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders (SCARED). De SCARED is een vragenlijst die angstsymptomen (namelijk symptomen van paniekstoornis, gegeneraliseerde angststoornis, separatieangststoornis, schoolangst en sociale fobie) meet bij kinderen en adolescenten (10-18 jaar) door middel van zelfrapportage. De vragenlijst bestaat uit 38 items waarbij deelnemers kiezen uit een drie-puntschaal: 0 (bijna nooit), 1 (soms) en 2 (vaak). De subschaal, sociale fobie bestaat uit vier items, "ik voel me nerveus bij mensen die ik niet goed ken", "ik vind het moeilijk om met mensen te praten die ik niet ken", "ik ben verlegen bij mensen die ik niet goed ken" en "ik ben niet graag bij onbekende mensen". De betrouwbaarheid van de SCARED wordt door de COTAN als goed beoordeeld en de validiteit als voldoende. De vragenlijst heeft een goede interne consistentie ($\alpha = .93$). De betrouwbaarheid van de sociale fobie subschaal ($\alpha = .82$) is goed (Wijsbroek, Hale, Raaijmakers, & Muris 2005). In dit onderzoek is de interne consistentie van de subschaal sociale fobie op meetmoment 1 goed; de Cronbach's alpha is .80. Daarnaast blijkt de betrouwbaarheid van de schaal sociale fobie op meetmoment 2 ook goed te zijn met een Cronbach's alpha van .83.

Identiteit wordt gemeten met de Spatial Continuity of Identity Questionnaire (SCIQ). Dit is een zelfrapportage vragenlijst met 85 items waaronder algemene identiteit en

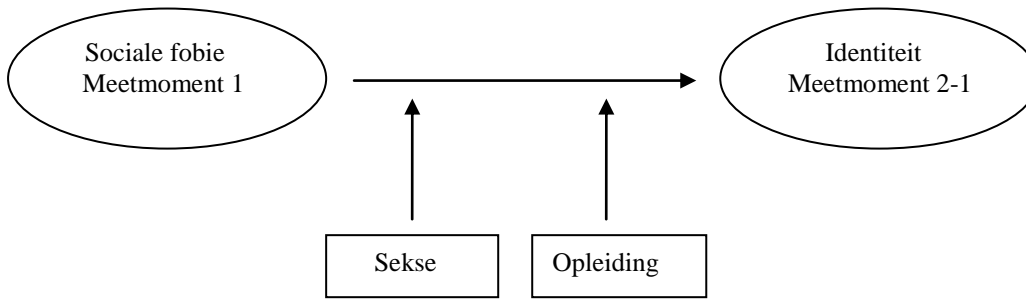
domeinspecifieke identiteit wordt verstaan. Adolescenten moeten uit drie van de zeven contexten kiezen: school, thuis, geloof, eigen thuis, werk, politiek en vrije tijd. In dit onderzoek is gebruik gemaakt van algemene identiteit, waarbij er antwoord wordt gegeven aan de hand van twintig vragen op een zevenpunts van ‘zo ben ik daar helemaal niet’ tot ‘zo ben ik daar helemaal’. Een voorbeeld van een item is: “ik ben behulpzaam”. In dit onderzoek is de betrouwbaarheid van de subschaal algemene identiteit goed; de Cronbach’s alpha is .78. Daarnaast blijkt de betrouwbaarheid van de subschaal algemene identiteit op meetmoment 2 ook goed te zijn met een Cronbach’s alpha van .78. Opleidingsniveau wordt onderscheiden in vier categorieën, namelijk HAVO, VWO, HAVO/VWO en Gymnasium.

Data-analyse

Om de samenhang tussen sociale fobie en identiteit te meten wordt er gebruik gemaakt van een regressieanalyse. De mogelijke samenhang zal onderzocht worden aan de hand van gegevens op meetmoment 1 en meetmoment 2. Hierbij is sociale fobie de onafhankelijke variabele en identiteit de afhankelijke variabele. Verder zullen sekse en opleidingsniveau aan het model worden toegevoegd in de hiërarchische regressieanalyse. Hiermee wordt gekeken naar de samenhang tussen sociale fobie en identiteit, gemodereerd door sekse en opleiding. De categorieën, HAVO/VWO en Gymnasium van de variabele opleidingsniveau zullen samengevoegd worden zodat de groepen meer gelijk in aantal worden. Van de variabele opleidingsniveau worden twee dummy variabelen gemaakt. Dummy variabelen representeren een nominale of ordinale variabele, zodat opname in de regressie-analyse mogelijk wordt. Een dummy variabele heeft slechts twee waarden, namelijk 0 en 1 (Grimm, 1993). Dummy 1 zal voor de categorie HAVO staan, dummy 2 zal voor de categorie VWO staan en HAVO/VWO-Gymnasium wordt de referentiecategorie. Van de variabele sekse zal één dummy variabele gemaakt worden (jongens=0, meisjes=1).

Vervolgens zal er opnieuw een regressieanalyse worden uitgevoerd. Hierbij is sociale fobie op meetmoment 1 de onafhankelijke variabele en de verandering in identiteit de afhankelijke variabele. Er wordt gekeken naar de samenhang van sociale fobie met de verandering van identiteit. Dit wordt door middel van een regressieanalyse gedaan door te kijken naar de samenhang van sociale fobie op meetmoment 1 met de verschilscore van de twee meetmomenten van identiteit (aftrek van identiteit meetmoment 2 – meetmoment 1). Verder worden sekse en opleidingsniveau in de hiërarchische regressieanalyse toegevoegd.

Figuur 1. Conceptueel model van de samenhang tussen sociale fobie en identiteitsontwikkeling, gemodereerd door sekse en opleidingsniveau.

Resultaten

In dit onderzoek is gekeken naar de samenhang tussen sociale fobie en identiteit(s)(ontwikkeling), gemodereerd door sekse en opleiding. Deze samenhang is getoetst door middel van regressieanalyses. Hierbij is de samengestelde en gecentreerde score van sociale fobie als onafhankelijke variabele en identiteit als afhankelijke variabele gebruikt in de regressieanalyse. De beschrijvende statistieken staan weergegeven in tabel 1.

Tabel 1

Beschrijvende Statistieken van Sociale Fobie en Identiteit op Meetmoment 1 en 2

	Meetmoment 1			Meetmoment 2		
	n	M	SD	n	M	SD
Sociale Fobie	500	1.76	.54	500	1.70	.55
Identiteit	496	0.68	.22	480	0.71	.24

Allereerst is er gekeken naar de samenhang van sociale fobie en identiteit op meetmoment 1. Er is sprake van een significante relatie tussen sociale fobie en identiteit ($B = -.12$, $SE = .02$, $\beta = -.29$, $p < .01$) op meetmoment 1. Deze relatie blijkt negatief te zijn; wat betekent dat hoe meer sociale fobie symptomen aanwezig zijn, des te minder sprake van een gezonde identiteit. De variantie van identiteit wordt voor 8% verklaard door sociale fobie; oftewel een middelmatig lineair verband.

Daarna is met behulp van een hiërarchische regressie analyse gekeken naar de samenhang tussen sociale fobie en identiteit, gemodereerd door sekse en opleidingsniveau op meetmoment 1. Het toevoegen van de interacties zorgt voor een verhoging van 0,9% van de R square, deze toevoeging is niet significant ($p = .18$). In tabel 2 is te zien dat er sprake is van een significant hoofdeffect van sociale fobie op identiteit op meetmoment 1, wanneer de moderatoren in het model worden opgenomen ($B = -.12$, $SE = .02$, $\beta = -.29$, $p < .01$). Daarnaast blijken er in tabel 2 geen significante hoofdeffecten te zijn voor sekse ($B =$

.01, $SE = .02$, $\beta = .02$, $p = .74$) en opleidingsniveau HAVO ($B = -.02$, $SE = .02$, $\beta = -.05$, $p = .29$) en opleidingsniveau VWO ($B = -.02$, $SE = .03$, $\beta = -.05$, $p = .36$). Jongens en meisjes verschillen niet op identiteit en leerlingen van de verschillende opleidingsniveaus verschillen ook niet op identiteit, wanneer wordt gecorrigeerd voor de verschillen in sociale fobie.

Er blijkt geen significant interactie-effect te zijn van sociale fobie en sekse op meetmoment 1 ($B = -.05$, $SE = .04$, $\beta = -.09$, $p = .17$); dit betekent dat er geen sprake is van moderatie. De relatie tussen angst en identiteit verschilt niet significant voor jongens en meisjes. Verder blijkt er ook geen significant interactie-effect te zijn van sociale fobie en opleidingsniveau op meetmoment 1 bij allebei de dummy variabelen HAVO ($B = -.06$, $SE = .04$, $\beta = -.09$, $p = .15$) en VWO ($B = -.08$, $SE = .05$, $\beta = -.10$, $p = .09$). Hierbij is ook geen sprake van moderatie. De relatie tussen angst en identiteit verschilt niet significant voor de verschillende opleidingsniveaus.

Tabel 2

Hoofdeffecten van Sociale Fobie, Sekse en Opleidingsniveau op Identiteit op Meetmoment 1

	B	$SE B$	β	p
Sociale Fobie	-.12	.02	-.29	<.01*
Sekse	.01	.02	.02	.74
Opleidingsniveau HAVO	-.02	.02	-.05	.29
Opleidingsniveau VWO	-.02	.03	-.05	.36

Noot: $R^2 = .087$, $p = .69$

Op meetmoment 2 blijkt wederom sprake te zijn van een significante relatie tussen angst en identiteit ($B = -.10$, $SE = .02$, $\beta = -.24$, $p < .01$) Deze relatie blijkt negatief te zijn; wat betekent dat hoe meer sociale fobie symptomen aanwezig zijn, des te minder sprake van een gezonde identiteit. De variantie van identiteit wordt voor 5,6% verklaard door sociale fobie; oftewel een tamelijk zwak lineair verband.

Daarna is er gekeken naar de samenhang tussen sociale fobie en identiteit, gemodereerd door sekse en opleidingsniveau op meetmoment 2. Het toevoegen van de interacties zorgt voor een verhoging van 0,3% van de R square, deze toevoeging is niet significant ($p = .66$). In tabel 3 is te zien dat er sprake is van een significant hoofdeffect van sociale fobie identiteit op meetmoment 2 ($B = -.11$, $SE = .02$, $\beta = -.26$, $p < .01$), wanneer de moderatoren in het model worden opgenomen. Daarnaast blijken er in tabel 3 geen significante hoofdeffecten te zijn voor sekse ($B = -.04$, $SE = .02$, $\beta = .07$, $p = .10$) en opleidingsniveau HAVO ($B = -.02$, $SE = .03$, $\beta = -.05$, $p = .44$) en opleidingsniveau VWO (B

= -.05, $SE = .03$, $\beta = -.10$, $p = .10$). Jongens en meisjes verschillen niet op identiteit en leerlingen van de verschillende opleidingsniveaus verschillen ook niet op identiteit, wanneer wordt gecorrigeerd voor de verschillen in sociale fobie.

Er blijkt geen significant interactie-effect te zijn van sociale fobie en sekse op meetmoment 2 ($B = -.04$, $SE = .04$, $\beta = -.08$, $p = .27$); dit betekent dat er geen sprake is van moderatie. De relatie tussen angst en identiteit verschilt niet significant voor jongens en meisjes. Verder blijkt er ook geen significant interactie-effect te zijn van sociale fobie en opleidingsniveau op meetmoment 2 bij allebei de dummy variabelen HAVO ($B = .03$, $SE = .05$, $\beta = -.05$, $p = .59$) en VWO ($B = .02$, $SE = .06$, $\beta = .02$, $p = .76$). Hierbij is ook geen sprake van moderatie. De relatie tussen angst en identiteit verschilt niet significant voor de verschillende opleidingsniveaus.

Tabel 3

Hoofdeffecten van Sociale Fobie, Sekse en Opleidingsniveau op Identiteit op Meetmoment 2

	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β	<i>p</i>
Sociale Fobie	-.10	.05	-.24	.06
Sekse	.03	.02	.07	.12
Opleidingsniveau HAVO	-.03	.03	-.06	.39
Opleidingsniveau VWO	.02	.06	.02	.76

Noot: $R^2 = .070$, $p = .66$

Ten slotte is gekeken naar de relatie van sociale fobie en de identiteitsontwikkeling tussen meetmoment 1 en meetmoment 2. Er blijkt geen sprake te zijn van een significante relatie tussen sociale fobie en de identiteitsontwikkeling ($B = .02$, $SE = .02$, $\beta = .05$, $p = .32$).

Daarna is er gekeken naar de samenhang tussen sociale fobie en de identiteitsontwikkeling, gemodereerd door sekse en opleidingsniveau. Het toevoegen van de interacties zorgt voor een verhoging van 0,9% van de R square, deze toevoeging is niet significant ($p = .21$). In tabel 4 is te zien dat er geen sprake is van een significant hoofdeffect van sociale fobie op de identiteitsontwikkeling ($B = .02$, $SE = .02$, $\beta = .03$, $p = .50$), wanneer de moderators in het model worden opgenomen. Daarnaast blijken er in tabel 4 geen significante hoofdeffecten te zijn voor sekse ($B = .02$, $SE = .02$, $\beta = .05$, $p = .31$) en opleidingsniveau HAVO ($B = .03$, $SE = .03$, $\beta = .06$, $p = .22$) en VWO ($B = -.01$, $SE = .03$, $\beta = -.02$, $p = .73$). Jongens en meisjes verschillen niet op de identiteitsontwikkeling en leerlingen van de verschillende opleidingsniveaus verschillen ook niet op de identiteitsontwikkeling, wanneer wordt gecorrigeerd voor de verschillen in sociale fobie.

Er blijkt geen significant interactie-effect te zijn van sociale fobie en sekse ($B = .02$, $SE = .05$, $\beta = .03$, $p = .68$); dit betekent dat er geen sprake is van moderatie. De relatie tussen angst en de identiteitsontwikkeling verschilt niet significant voor jongens en meisjes. Verder blijkt er ook geen significant interactie-effect te zijn van sociale fobie en opleidingsniveau bij allebei de dummy variabelen HAVO ($B = .10$, $SE = .05$, $\beta = .13$, $p = .06$) en VWO ($B = .01$, $SE = .06$, $\beta = .01$, $p = .92$). Hierbij is ook geen sprake van moderatie. De relatie tussen angst en identiteitsontwikkeling verschilt niet significant voor de verschillende opleidingsniveaus.

Tabel 4

Hoofdeffecten van Sociale Fobie, Sekse en Opleidingsniveau op de Identiteitsontwikkeling

	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β	<i>p</i>
Sociale Fobie	.02	.02	.03	.50
Sekse	.02	.02	.05	.31
Opleidingsniveau HAVO	.03	.03	.06	.22
Opleidingsniveau VWO	-.01	.03	-.02	.73

Noot: $R^2 = .009$, $p = .32$

Conclusie

In dit onderzoek blijkt er sprake te zijn van een samenhang tussen sociale fobie en identiteit bij adolescenten. Adolescenten die in meerdere mate sociale fobische symptomen vertonen, hebben een minder gezonde identiteit, dan adolescenten die in mindere mate sociale fobische symptomen vertonen. Opvallend is dat wanneer er gekeken wordt naar de identiteitsontwikkeling er geen sprake is van een samenhang met sociale fobie; adolescenten die in meerdere mate sociale fobische symptomen vertonen doorlopen niet een minder gezonde identiteitsontwikkeling dan adolescenten die in mindere mate sociale fobische symptomen vertonen. Tegen de verwachting in blijkt er geen sprake te zijn van moderatie van sekse en opleiding; de relatie tussen sociale fobie en identiteit verschilt niet significant voor jongens en meisjes en voor de verschillende opleidingsniveaus.

Het doel van dit onderzoek was om inzicht te verwerven over de mogelijke samenhang tussen sociale fobie en identiteit(s)(ontwikkeling), waarbij gekeken werd of er een verschil in sekse en opleiding was. Er zijn in totaal drie onderzoeksvragen onderzocht. Allereerst is gekeken naar de samenhang tussen sociale fobie en identiteit op meetmoment 1, waarbij ook is onderzocht of er een verschil in sekse en opleiding was. Daarna is gekeken naar de samenhang tussen sociale fobie en identiteit op meetmoment 2, waarbij sekse en opleiding tevens zijn meegenomen. Als laatste is gekeken naar de samenhang tussen sociale fobie en identiteitsontwikkeling, waarbij sekse en opleiding ook weer zijn meegenomen. De

verwachting dat adolescenten die in meerdere mate sociale fobische symptomen vertonen een minder gezonde identiteit hebben, dan adolescenten die in mindere mate sociale fobische symptomen vertonen, wordt in dit onderzoek aangetoond.

Opvallend binnen dit onderzoek is dat er geen verschil is gevonden tussen jongens en meisjes wat betreft de samenhang tussen sociale fobie en identiteit(s)(ontwikkeling). Dit is niet in overeenstemming met de verwachting. In eerder onderzoek werd er op sociale fobie en identiteit apart van elkaar een verschil gevonden tussen jongens en meisjes. Sociale fobie komt vaker voor bij meisjes en meisjes hebben meer problemen op het gebied van identiteitsformatie dan jongens (Essau, Conradt, & Petermann, 1999; Crocetti & collega's, 2009). Er werd verwacht dat er ook een verschil zou zijn tussen jongens en meisjes betreft de samenhang van sociale fobie en identiteit(s)(ontwikkeling). Een mogelijke verklaring voor deze discrepantie zou kunnen zijn dat er in dit onderzoek ook geen verschillen tussen jongens en meisjes zijn gevonden op sociale fobie en identiteit apart van elkaar. Er zijn geen hoofdeffecten gevonden voor sekse op sociale fobie en op identiteit. Er wordt verondersteld dat wanneer er geen hoofdeffecten zijn er ook geen interactie-effecten zijn (Van Onzenoort, 2010). Een mogelijke verklaring dat er geen hoofdeffecten zijn gevonden van sekse op sociale fobie is dat de adolescenten binnen dit onderzoek niet van klinische aard waren. Bij een klinische populatie is de verhouding in prevalentie tussen jongens en meisjes betreft sociale fobie sterker dan bij een niet klinische populatie (Compton, Nelson, & March, 2000).

Daarnaast is er ook geen verschil gevonden tussen hoge en lage opleiding wat betreft de samenhang van sociale fobie en identiteit(s)(ontwikkeling). Dit is niet in overeenstemming met de verwachting. In eerder onderzoek werd er op sociale fobie en identiteit apart van elkaar een verschil gevonden tussen hoge en lage opleiding. Er is minder snel sprake is van een gezonde identiteit en internaliserende problemen, zoals sociale fobie, komen vaker voor wanneer er sprake is van een laag opleidingsniveau (Kalakoski & Nurmi, 1998; Tillfors & Furmark, 2007). Er werd verwacht dat er ook een verschil zou zijn tussen hoge en lage opleiding betreft de samenhang van sociale fobie en identiteit. Een mogelijke verklaring is dat er ook geen verschillen tussen hoge en lage opleiding zijn gevonden op sociale fobie en identiteit apart van elkaar, waardoor er ook geen verschillen op de relatie kunnen zijn (Van Onzenoort, 2010). Een mogelijke verklaring dat er geen hoofdeffecten zijn gevonden van opleidingsniveau op sociale fobie en identiteit apart van elkaar is dat het schoolsysteem in Nederland en Scandinavië verschilt (SBO, 2010). In eerder onderzoek deden er adolescenten uit Scandinavië (Zweden en Finland) mee, terwijl er in dit onderzoek adolescenten van het Nederlands schoolsysteem meededen. Een andere mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat

de spreiding tussen hoge en lage opleiding niet groot genoeg is. Er deden tenslotte alleen leerlingen van het HAVO, VWO en Gymnasium mee en geen leerlingen van het VMBO. HAVO, VWO en Gymnasium vallen onder hoog en VMBO onder laag (Nationaal Kompas Volksgezondheid, 2008). De onderzoeksgroep bestaat uit leerlingen met een hoge opleiding.

Het onderzoek kent een aantal beperkingen. Allereerst zijn alleen leerlingen van het HAVO, VWO en Gymnasium onderzocht. Dit is een selecte populatie, namelijk alleen hoogopgeleide adolescenten. Daarom is het onderzoek niet representatief voor de gehele populatie. Dit betekent dat de gegevens niet te generaliseren zijn naar alle adolescenten van het middelbaar onderwijs. Er zijn namelijk veel meer VMBO studenten dan HAVO/VWO en Gymnasium studenten (CBS, 2011).

Een andere beperking van het onderzoek is dat er gebruik is gemaakt van zelfrapportage vragenlijsten die klassikaal zijn afgenomen. Dit kan betekenen dat niet iedereen eerlijk antwoord geeft op bepaalde vragen, vanwege sociaal wenselijke antwoorden, persoonlijke en gevoelige vragen en overleggen of bij elkaar afkijken, waardoor de vragenlijsten minder betrouwbare en soms minder valide informatie opleveren (Baarda, De Goede, & Kalmijn, 2000). Sociaal wenselijk antwoorden is een bron van systematische vertekening bij elk zelfrapportage onderzoek (Rovers & Wouters, 1996, zoals geciteerd in Verstraete, Maes, & Hublet, 2008). Vooral bij adolescenten is er sprake van sociaal wenselijk antwoorden (Verstraete, Maes, & Hublet, 2008). Tijdens de adolescentie spelen de leeftijdgenoten een belangrijke rol. Adolescenten gaan zich meer bezig houden met hoe anderen over zich denken, waardoor ze gevoeliger zijn voor beïnvloeding en sociale wenselijkheid (Santrock, 2008). Verder blijkt sociale wenselijkheid bij adolescenten vaker voor te komen bij een klassikale onderzoekssetting dan thuis (Verstraete, Maes, & Hublet, 2008).

Daarnaast is er gebruik gemaakt van slechts één bron en één meetinstrument, namelijk van vragenlijsten voor de adolescenten zelf. Adolescenten kunnen een vertekend beeld van zichzelf hebben, namelijk door de subjectieve beleving. Het objectieve gedrag wordt door middel van zelfrapportage niet gemeten. Om een volledig beeld te hebben van sociale fobie symptomen is het zinvol om naast vragenlijsten gebruik te maken van een diagnostisch interview bij ouders. Ondanks dat adolescenten zelf de belangrijkste informanten op het gebied van angststoornissen zijn (Stallings & March, 1995, zoals geciteerd in Hale et al., 2009), zou een gestructureerd diagnostische interview bij ouders, zoals de Anxiety Disorders Interview Schedule for Children and Parents (ADIS-C/P), extra informatie opleveren over

verschillen tussen ouders en adolescenten in de rapportage van angstsymptomen (Hale et al., 2009).

In toekomstig onderzoek zou meer aandacht besteedt moeten worden aan de betrouwbaarheid van de onderzoeksgroep, namelijk door sociaal wenselijke antwoorden te voorkomen. Dit zou grotendeel voorkomen kunnen worden door te zorgen dat het afnemen van de vragenlijsten niet klassikaal gebeurt, maar bijvoorbeeld thuis. Daarnaast is het een aanbeveling dat in toekomstig onderzoek gebruik wordt gemaakt van meerdere informanten en meerdere meetinstrumenten, zoals vragenlijst/interview door ouders en observatie van de adolescent. Ten slotte zouden adolescenten van alle opleidingsniveaus in het onderzoek betrokken moeten worden, zodat de gegevens te generaliseren zijn naar alle adolescenten van het middelbaar onderwijs.

Literatuurlijst

- Baarda, D. B., De Goede, M. P. M., & Kalmijn, M. (2007). *Basisboek enquêteren*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Berman, S. L., Weems, C. F., & Stickle, T. R. (2006). Existential anxiety in adolescents: Prevalence, structure, association with psychological symptoms and identity development. *Journal of Youth and Adolescence*, 35, 303-310.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2011). Voortgezet onderwijs; deelname leerlingen naar onderwijssoort. Gevonden op 3 juni 2011, van <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?VW=T&DM=SLNL&PA=80040NED&D1=0,3,6-8,14-15,1921,55,5759,61-64,69-70,72-74,76-79,84&D2=0&D3=0&D4=0-1,3-4,1&D5=1&D6=0&D7=4-6&HD=100623-1533&HDR=G4,G5,G1,G2,G3,G6&STB=T>
- Compton, S. N., Nelson, A. H., & March, J. S. (2000). Social phobia and separation anxiety symptoms in community and clinical samples of children and adolescents. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 39, 1040-1046.
- Crocetti, E., Klimstra, T., Keijsers, L., Hale, W. W., & Meeus, W. (2009). Anxiety trajectories and identity development in adolescence: A five-wave longitudinal study. *Journal of Youth and Adolescence*, 38, 839-849.
- Den Boer, J. A. (2000). Social anxiety disorder/social phobia: Epidemiology, diagnosis, neurobiology and treatment. *Comprehensive Psychiatry*, 41, 405-415.
- Essau, C. A., Conradt, J., & Petermann, F. (1999). Frequency and comorbidity of social phobia and social fears in adolescents. *Behaviour Research and Therapy*, 37, 831-843.

- Furmark, T. (2002). Social phobia: Overview of community surveys. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, *105*, 84-93.
- Gaudiano, B. A., Dalrymple, K. L., & Herbert, J. D. (2007). Onset of illness and developmental factors in social anxiety disorder: Preliminary findings from a retrospective interview. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, *29*, 101-110.
- Gren-Landell, M., Tillfors, M., Furmark, T., Bohlin, G., Andersson, G., & Svedin, C. G. (2009). Social phobia in Swedish adolescents. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *44*, 1-7.
- Grimm, L. G. (1993). *Statistical applications for the behavioral sciences*. New York: Wiley.
- Hale, W. W., Klimstra, T. A., Wijsbroek, S. A. M., Raaijmakers, Q. A. W., Muris, P., Van Hoof, A., . . . Meeus, W. (2009). Ontwikkelingstrajecten van angstsymptomen. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, *51*, 21-30.
- Kalakoski, V., & Nurmi, J. E. (1998). Identity and educational transitions: Age differences in adolescent exploration and commitment related to education, occupation, and family. *Journal of Research on Adolescence*, *8*, 29-47.
- Klimstra, T. A., Hale III, W. W., Raaijmakers, Q. A. W., Branje, S. J. T., & Meeus, W. H. J. (2010). Identity formation in adolescence: Change or stability. *Journal of Youth and Adolescent*, *39*, 150-162.
- Knappe, S., Beesdo-Baum, K., & Wittchen, H. U. (2010). Familial risk factors in social anxiety disorder: Calling for a family-oriented approach for targeted prevention and early intervention. *European Child Adolescent Psychiatry*, *19*, 857-871.
- Nationaal Kompas Volksgezondheid. (2008). Indeling opleidingsniveau. Gevonden op 6 juli 2011, van <http://www.nationaalkompas.nl/bevolking/scholing-en-opleiding/indeling-opleidingsniveau/>.
- Raj, B. A., & Sheehan, D. V. (2001). Social anxiety disorder. *Medical Clinics of North America*, *85*, 711-733.
- Ranta, K., Kaltiala-Heino, R., Koivisto, A. M., Tuomisto, M. T., Pelkonen, M., & Marttune, M. (2007). Age and gender differences in social anxiety symptoms during adolescence: The Social Phobia Inventory (SPIN) as a measure. *Psychiatry research*, *153*, 261-270.
- Rovers B., & Wouters, M. (1996). De nazaten van Pietje Bell; Eerste resultaten van een zelfrapportage onderzoek naar regelovertreding onder Rotterdamse kinderen. *Tijdschrift voor Criminologie*, *38*, 21-43.

- Santrock, J. W. (2008). The self, identity, emotions, and personality. In L. Carroll (Ed.), *Adolescence* (12th ed.) (pp. 148-149). New York: McGraw-Hill Higher Education.
- Sectorbestuur Onderwijsarbeidsmarkt. (2010). Leraren in Finland. Gevonden op 7 juli 2011, van http://www.onderwijsarbeidsmarkt.nl/fileadmin/user_upload/leraren_in_finland.pdf.
- Tillfors, M., & Furmark, T. (2007). Social phobia in Swedish university students: Prevalence, subgroups and avoidant behavior. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *42*, 79-86.
- Van Hoof, A. (1999). The identity status field re-reviewed: An update of unresolved and neglected issues with a view on some alternative approaches. *Journal of Developmental Review*, *19*, 497-556.
- Van Hoof, A., & Raaijmakers, Q. A. W. (2002). The spatial integration of adolescent identity: It's relation to age, education, and subjective well-being. *Scandinavian Journal of Psychology*, *43*, 201-212.
- Van Lieshout, C. F. M. (2006). Wanneer word je als jongvolwassene je bewust dat je moet loslaten? Gevonden op 6 juli 2011, van http://www.ru.nl/studentenkerk/proviand/overzicht_en_inhoud/jaargangen/jaargang_7/73/#1Wanneerwordjealsjongvolwassenejebewustdatjemoetloslaten.
- Van Onzeoort, C. H. (2010). Keuzeproses. Gevonden op 6 juli 2011, van <http://dare.uva.nl/document/162145>.
- Van Oort, F. V. A., Greaves-Lort, K., Verhulst, F. C., Ormel, J., & Huizink, A. C. (2009). The developmental course of anxiety symptoms during adolescence: The TRAILS study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *50*, 1209-1217.
- Verstraete, B., Maes, L., & Hublet, A. (2008). Het sociaal wenselijk antwoorden bij adolescentenenquêtes. Gevonden op 3 juni 2011, van <http://www.kuleuven.be/jgz/ggs/eindwerken/bestanden/eindwerk%20B%20Verstraete.pdf>.
- Wicks-Nelson, R., & Israel, A. C. (2009). *Abnormal Child and Adolescent Psychology* (7th ed.). New Jersey: Pearson Education International.
- Wijsbroek, S. A. M., Hale, W. W., Raaijmakers, Q. A. W., & Muris, P. (2005). Psychometrische eigenschappen van de Screen for Child Anxiety Related Emotional Disorders (SCARED) in een Nederlandse adolescentenpopulatie. *Nederlands Tijdschrift voor de Psychologie*, *60*, 129-138.